

Андрушенко О. Ю.,

Житомирський державний університет, м. Житомир

ІНФОРМАЦІЙНО-СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ РЕЧЕННЯ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ В ІСТОРИЧНИХ СТУДІЯХ

У статті розглядаються сучасні підходи до вивчення інформаційної структури речення в історичній площині, аналізуються методи визначення ІС компонентів – фокусу, топіка. Пропонується комплексна методика дослідження ІС організації речення у давніх писемних пам'ятках, що ґрунтується на синтезі двох парадигм – генеративної та функціональної.

Ключові слова: ІС речення, топік, фокус, стара/нова інформація.

В статье рассматриваются современные подходы к изучению информационной структуры предложения в исторической плоскости, анализируются методы определения ИС компонентов – фокуса и топика. Предлагается комплексная методика исследования ИС организации предложения в древних письменных памятниках, основанная на синтезе двух парадигм – генеративной и функциональной.

Ключевые слова: ИС предложения, топик, фокус, старая/новая информация.

The article highlights modern methods of sentence information structure studies from the historical perspective, it analyzes methods of defining IS components, i.e. focus and topic. It proposes a complex methodology of sentence IS investigation in old written records on the basis of two paradigms – generative and functional.

Key-words: sentence IS, topic, focus, old/new information.

Генеративна теорія інформаційної структури (ІС) речення вивчає принципи розподілу інформації на стару, відому, та нову і значущу, виявляє, як граматики кожної мови кодує ці поняття. Аналогічні завдання у функціональній парадигмі вирішує теорія актуального (комунікативного) членування речення (АЧР). Незважаючи на різницю у підходах, обидві концепції об'єднує спільна мета – створити методи, які дозволяють однозначно виокремити в реченні компоненти, що експлікують відомий зміст – топік (тема) та повідомлюване, нове – фокус (рема). Складність аналізу інформаційної структури речення пов'язана із його контекстною залежністю, оскільки фактори, що впливають на поділ компонентів, здебільшого, знаходяться за межами мови, у сфері загальнокогнітивних систем.

Останні дослідження у царині функціоналізму [6; 7] та генеративної граматики [1; 2; 3] свідчать про значний прогрес у цій проблематиці. Показово, що переважна більшість науковців у своїх моделях ІС спираються на просодичні методи визначення топіку/фокусу [2; 4]. Компоненти розпізнають за інтонацією, характером наголосу, наявністю пауз тощо. Широко застосовують експериментальні методи із носіями мови та залучають нові технічні засоби (інтонографи, аналізатори акустичного спектру). Такий підхід є непридатним для вивчення ІС у давніх текстах.

Мета нашого дослідження – проаналізувати та виокремити методи визначення топіку/фокусу, прийнятні в історичних розвідках, які ми плануємо здійснити на матеріалі давньоанглійських писемних пам'яток.

Вивчення ІС характеристик речення відбувається із урахуванням двох комунікативних перспектив – мовця та слухача. Зазначимо, що дослідники давніх текстів завжди знаходяться на позиції слухача. Отже, топік – це фрагмент речення, відомий слухачеві, а фокус – новий зміст із обов'язковим врахуванням контексту. Показово, що такий підхід є найбільш загальним, незважаючи на численні відмінності у визначенні цих термінів представниками різних наукових шкіл.

Поширеним методом виділення в реченні топіку/фокусу є метод запитань [4]. Критерієм фокусу є той фрагмент висловлення, який відповідає на умовні запитання “What happened?” тощо. Топік визначають як частину речення, що входить до складу питання. Напр.:

(1) *Africa 7 Asia hiera landgemircu onginnad of Alexandria, Egypta burge (Oros).* – The division between Africa and Asia begins at Alexandria, a city of Egypt.

Питання: *hwær onginnad Africa 7 Asia hiera landgemircu?* – Where does the division between Africa and Asia begin? – топік.

Відповідь: *Of Alexandria, Egypta burge* – фокус.

Іншим методом розмежування топіку і фокусу є перефразування речення у такий спосіб: це речення про X і в ньому повідомляється, що X виконав певну дію, уособлює щось і т. ін. Тоді X – це топік речення, а те, що про нього повідомляють – фокус [7]. Напр.:

þa Swenas hergiad hostilum on ða Norðmen ofer þone mor (Oros). – The Swenas sometimes make war on the Northmen over the waste.

Це речення про *þa Swenas* (топік), в якому повідомляється, що вони *hergiad hostilum on ða Norðmrn ofer þone mor* (фокус).

Варто зазначити, що існують речення, які комунікативно не членуються на топік і фокус. Речення (3) містить виключно фокус. Напр.:

(3) *þæt wæs þonne triumphum (Oros).* – That was then a triumph.

Наріжним каменем усієї теорії ІС, як і теорії АЧР, є визначення в реченні меж топіка і фокусу. Для вирішення цієї проблеми застосовують суто граматичні методи. У більшості випадків переміщення додатка на початок речення в англійській мові вказує на його приналежність до топіку. Засобами маркування фокусу можуть бути спеціальні типові вирази. Напр.:

(4) *Æfter þam for Gaius Iunius se consul on Affrice, 7 mid eallum his færelle on se forwearð (Oros).* – Afterwards, the consul Gaius Junius set out for Africa, and perished at sea with his whole fleet.

Фокус у давньоанглійській мові також маркують за допомогою часток *þa, þonne*. Напр.:

(5) *þa sendon Romane ærendracan to Galium (Oros).* – The Romans then sent ambassadors to the Gauls.

Граматичним засобом маркування компонентів ІС може виступати еліпсис. Напр.:

(6) *Het hiene þa niman 7 ðæron bescufan (Oros).* – Then [he] ordered them to take him and put [him] into it.

Спроби науковців формалізувати процес визначення інформаційно-структурних компонентів речення призвели до створення в царині генеративної граматики цілої низки моделей ІС. Найбільш відомою із генеративних моделей, яка може бути застосована в історичних студіях, є ознакова модель Л. Ріцці [5]. Компоненти ІС пов'язані між собою формулою:

$[_{\text{ForceP}} \text{Force}[_{\text{TopP}^*} \text{Top}[_{\text{FocP}} \text{Foc}[_{\text{TopP}^*} \text{Top}[_{\text{FinP}} \text{Fin}[\text{IP} \dots]]]]]]]$, де ForceP – силова фраза, встановлює відношення речення до контексту, включаючи інформацію про тип речення; TopP (топик) – презентує стару інформацію в дискурсі (* позначає, що проєкції Top можуть повторюватися); Foc (фокус) – експлікує нову інформацію; FinP (фінітна група) – містить такі елементи як час, спосіб, стан тощо; IP – усі проєкції, що йдуть за областю С. Напр.:

(7) *him wæs a widsæ on ðæt bæcbord (Oros.)*

him was a widesea on the left

Отже, речення (7) може бути представлено у вигляді синтаксичної дериваційної моделі:

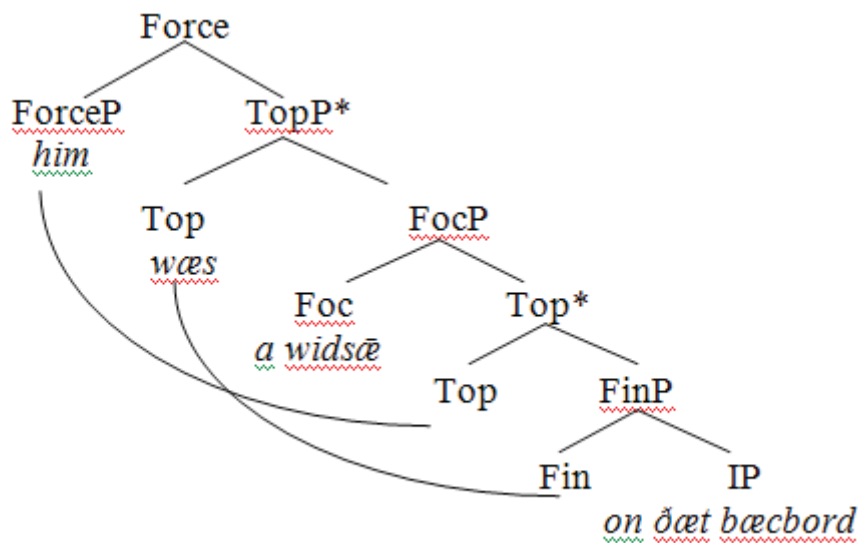

Рис. 1 Дериваційна ознакова модель інформаційної структури речення

Здобутком цієї концепції є можливість формального аналізу, проте вона враховує виключно близький контекст речення, поза увагою залишається широкий контекст. Цей недолік є досить вагомим у випадках, коли топик/фокус речення визначають виключно із контексту.

Вирішення цієї проблеми пов'язане з гіпотезою окремих науковців [4; 6], що в граматиці кодується “дискурсивна прив’язка”: елемент речення вважається даним (старою інформацією), якщо він був згаданий у тексті безпосередньо або опосередковано. Практичне вирішення цього питання було запропоноване Е. Принс. Аналіз структурування дискурсу за критерієм “старої/нової” інформації пропонується здійснювати з урахуванням таксономії “передбаченої обізнаності”: викликана > невикористана > передбачувана > така, що містить передбачуване > нова фіксована > абсолютно нова [6]. Відповідно, інформацію у висловленні можна представити у вигляді двох взаємопов’язаних відмінностей (Табл.1).

Табл. 1.

Різновиди інформації у висловленні

Інформація	Відома для слухача	Нова для слухача
Відома для дискурсу	викликана	(не зустрічається)
Нова для дискурсу	невикористана	абсолютно нова

Як видно з Табл.1, головними факторами, що визначають структурування інформації, є її статус у дискурсі, а також особливості сприйняття слухачем. Статус інформації нової як для дискурсу, так і для слухача, передбачає, що вона не була попередньо згадана. Окрім того, мовець припускає, що ця інформація невідома слухачеві. Інформація нова для дискурсу і для слухача характеризується тим, що на початку оповіді мовець

зазначає обставини місця або часу. Статус інформації старої для слухача та нової для дискурсу стосується суті речей, про які слухач знає. Статус інформації старої як для слухача, так і для дискурсу, передбачає наявність інформації, про яку йшла мова в попередньому дискурсі. Інформація відома для дискурсу, але нова для слухача не зустрічається, оскільки мовець припускає, що слухач слідкує за дискурсом, тому інформація, відома для дискурсу, відома і для слухача. Варто зазначити, що певні конструкції в мові чутливі до інформаційного статусу окремих конститuentів та їх позиції в реченні. У багатьох випадках інформаційний статус таких конститuentів пов'язують з їх фіксованою позицією в дискурсі, тобто статус цих конститuentів стосується того, чи зазначалася інформація раніше або мовець вважає її відомою слухачеві, оскільки, на погляд мовця, вона є частиною загальновідомих знань [6].

Вивчення інформаційної структури речення в історичній площині пов'язане із певними складнощами: обмеженою кількістю писемних пам'яток, їх різножанровою специфікою, відсутністю носіїв давніх мов. Саме останнє є причиною неможливості вивчення в реченні просодичних явищ, які в сучасних мовах широко використовуються при визначенні ІС компонентів – топіка та фокусу. Вирішення цієї проблеми вбачаємо у комплексному застосуванні методів, що притаманні головним течіям сучасної лінгвістики – функціоналізму та генеративній граматиці. Комбінуючи ці підходи та методи в залежності від специфіки писемних пам'яток можливо впритул наблизитися до вирішення головного завдання теорії ІС – однозначного виокремлення інформаційно-структурних компонентів в реченні.

Література:

1. Chomsky N. The Minimalist Program. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1995. – 420 p.
2. Cinque G. Restructuring and Functional Heads. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 220 p.
3. Fery C., Krifka M. Information structure. Notional Distinctions, Ways of Expression // *Unity and Diversity of Languages* / Ed. van Sterkenburg P. – Amsterdam : John Benjamins, 2008. – 123-136.
4. Neeleman A., Reinhart T. Scrambling and the PF Interface // *The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors* / Eds. Butt M., Geuder W. – Stanford CA: CSLI Publications, 1998. – P. 309-353.
5. Rizzi, L. The Fine Structure of the Left Periphery // *Elements of Grammar*. – Dordrecht : Kluwer, 1997. – P. 281-337.
6. Prince E.F. The ZPG Letter: Subjects, Definiteness, and Information Status // *Discourse Description. Diverse Linguistic Analyses of a Fund Raising Text*. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1992. – P. 295-325.
7. Слюсарь Н.А. На стыке теорий: грамматика и информационная структура в русском и других языках. – М. : УРСС, 2009. – 415 с.